

Trendovi dezinformisanja: Geopolitičke laži

Autor: Darvin Murić

Finansira
Evropska Unija

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU

RAS
KRINKA
VANJE.ME

SEE / CHECK

Finansira
Evropska Unija

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU

RAS
KRINKA
VANJE.ME

SEE / CHECK

*Ovaj izvještaj nastao je uz finansijsku podršku Evropske unije.
Stavovi u izvještaju predstavljaju stavove autora,
a ne Evropske unije (EU).*

Sadržaj:

Teme dezinformacija i narativi	5
Anti-zapadni i pro-ruski narativi	5
Regionalna politika i narativi o ratovima	6
Anti-naučni narativi	6
Akteri koji doprinose širenju dezinformacija	7
Taktike i tehnike korišćene za širenje dezinformacija	8
Prijetnje i pritisci umjerene ka fakt-čekerima	9
Napadi na fakt-čekere	9
Događaji koji su podstakli širenje dezinformacija	10
Američki izbori	10
Ruska agresija na Ukrajinu	11
Olimpijske igre	11
COVID-19 i vakcina	12
Rezolucija o genocidu u Srebrenici	12
Događaji u borbi protiv dezinformacija	13
Pregled zakonodavstva	13

Portal **Raskrinkavanje.me** osnovan je 2018. godine od strane Centra za demokratsku tranziciju (CDT) i jedini je sajt za provjeru činjenica u Crnoj Gori. Kao verifikovani član Međunarodne mreže za provjeru činjenica (IFCN) i Evropske mreže za standarde provjere činjenica (EFCSN), te SEECheck mreže, Raskrinkavanje predstavlja vodeću platformu za borbu protiv dezinformacija u zemlji.

Raskrinkavanje ima ključnu ulogu u razotkrivanju dezinformacija i prepoznavanju lažnih narativa u mnogim oblastima, naročito kada je riječ o stranim malignim uticajima, uglavnom plasiranim kroz rusku propagandu, izbornim i političkim dezinformacijama, zdravlju i vakcinama, kao i geopolitici i međunarodnim odnosima.

Tokom prethodnih godina, Raskrinkavanje je razotkrilo stotine dezinformacija i objavilo brojne analize o stanju dezinformacija, poput analize o izbornim dezinformacijama u Crnoj Gori.

Teme dezinformacija i narativi

Veliki dio razotkrivenih dezinformacija i dalje se odnosi na globalne teorije zavjere. Spisak tih teorija uglavnom ostaje isti, uz manja „osvježenja“ u sadržaju, ali bez stvaranja novih, velikih teorija zavjere.

Tokom 2024. godine, i dalje dominira tema o navodnim „globalnim elitama“ i njihovim „zlim planovima“ da stvore svijet samo za bogate i smanje broj stanovnika planete. Kao i obično, važni pojedinci i organizacije poput Svjetskog ekonomskog foruma (WEF) i njegovog osnivača Klausa Švaba, te Bila Gejtsa, prikazuju se kao glavni „negativci“ koji guraju stvaranje „novog svjetskog poretka“.

Još jedan široko rasprostranjen narativ odnosi se na satanizam i navodni uticaj „satanističkih“ poruka koje se, kako se tvrdi, šalju kroz različite događaje.

Ovi narativi uglavnom se šire putem društvenih mreža, dok većina medija ostaje otporna na ovakav sadržaj.

5—

Anti-zapadni i pro-ruski narativi

Anti-zapadni, preciznije anti-EU narativi, jedni su od najčešćih u Crnoj Gori. Oni su direktan rezultat ruske propagande i dominantno se šire preko poznatih pro-ruskih portala u Crnoj Gori – IN4S, Borba i Alo on-lajn, uz veliku podršku korisnika društvenih mreža bliskih Rusiji

Najistaknutiji među ovim narativima su oni koji govore o „slabojoj Evropskoj uniji“ i državama koje je napuštaju, uz tvrdnje da će Njemačka, Mađarska ili neka druga zemlja uskoro izaći iz EU.

Takođe se često pojavljuje tvrdnja da EU podržava fašizam – kroz priče da je „Oda radosti“ izabrana za himnu EU jer je to bila omiljena kompozicija Adolfa Hitlera, ili da Unija podržava nacizam jer su njene članice glasale protiv ruske rezolucije u UN-u. Njemačka i Francuska su najčešće mete ovih narativa.

EU se takođe optužuje da pomaže „obojene revolucije“ i da podržava nasilje. Na kraju, ali ne manje važno, često su prisutni narativi o „izopačenom Zapadu“, povezani sa anti-LGBT i anti-migrantskim porukama.

Regionalna politika i narativi o ratovima

Crnogorska i regionalna politika centralne su teme dezinformacija, uz stalno ponavljanje narativa o ratovima devedesetih.

Dezinformacije o Srebrenici ponavljaju se iz godine u godinu. Rezolucija UN-a o Srebrenici podstakla je proruske i medije pod kontrolom Aleksandra Vučića da proizvedu ogromnu količinu dezinformacija. Glavni narativ bio je da Rezolucija „označava cijeli srpski narod kao genocidan“, a političari koji su je podržali prikazani su kao oni koji „optužuju Srbe za genocid“.

Provučićevi mediji imaju ključnu ulogu u širenju regionalnih lažnih narativa, štiteći vlast u Srbiji i kreirajući dezinformacije o svima koji joj se suprotstave. Vučić se prikazuje kao žrtva prijetnji, dok se njegovi protivnici targetiraju kampanjama dezinformacija i klevete.

6—

Anti-naučni narativi

Anti-naučni narativi i dalje su uglavnom vezani za dezinformacije o COVID vakcini i poricanju klimatskih promjena.

Dezinformacije o „štetnim efektima vakcina“ svakodnevno se objavljuju na društvenim mrežama, ponavljajući priče da je COVID izmišljen, a vakcine smrtonosne.

Manipulisanje fotografijama poznatih časopisa, laži o zdravstvenim problemima slavnih, objavljivanje stavova nekompetentnih osoba i

falsifikovanje izjava – samo su neki od načina širenja ovih narativa. Poricanje klimatskih promjena sve je prisutnije i u Crnoj Gori. Tvrdnje da su klimatske promjene „geoinženjering“ ili izmišljotina svakodnevno se pojavljuju, a cilj im je da prikažu poplave, požare i uginuća životinja kao dio navodne „zelene agende“.

Takođe se šire teorije zavjere o „klimatskim lokdaunima“ i „namjerno izazvanim poplavama i uraganima“.

Akteri koji doprinose širenju dezinformacija

Mediji u Crnoj Gori, posebno internet portali, i dalje su jedan od glavnih izvora dezinformacija. Najrelevantniji izvori su pro-vučićevi portali IN4S, Borba i Alo onlajn, koji se fokusiraju na dezinformisanje o domaćoj i regionalnoj politici.

Istraživanje CDT-a pokazalo je da 34,2% građana smatra da najviše dezinformacija dolazi iz Srbije, a zatim iz SAD-a i Rusije.

Ipak, društvene mreže ostaju dominantan izvor dezinformacija. Istraživanja pokazuju da svaki peti građanin povjeruje u dezinformaciju barem jednom sedmično, a gotovo 70% smatra da su dezinformacije ozbiljan problem.

Najčešće platforme za širenje lažnih vijesti su Facebook i X (bivši Twitter). Na X-u politički aktivisti često anonimno šire političke dezinformacije, govor mržnje, nacionalizam i mizoginiju.

Facebook je, s druge strane, platforma gdje mediji imaju najveću publiku, a portali koji plasiraju dezinformacije – najveći domet. IN4S i Borba imaju najznačajniji uticaj na Facebooku, gdje se i dalje najviše šire teorije zavjere o zdravlju, vakcinama i klimi.

Taktike i tehnike korišćene za širenje dezinformacija

Lažne ankete predstavljaju najčešću taktiku političkih dezinformacija u Crnoj Gori.

Nedavni lokalni izbori u Podgorici potvrdili su ovaj trend, jer su lažne ankete ponovo objavljivane na internetu, na isti način kao i prethodnih godina.

Lažna anketa se obično objavi na Facebook nalogu koji kontroliše politička partija, a zatim se dijeli internetom uz zloupotrebu imena neke istraživačke agencije.

Mediji često koriste neprovjerene naloge na društvenim mrežama kao relevantne izvore, što dovodi do pristrasnog izvještavanja, jer su ti nalozi nerijetko povezani sa političkim partijama.

Kada se video, fotografija ili vijest pojavi na „uticajnom“ X nalogu, vrlo brzo dopire i do online medija, zadržavajući isti politički kontekst.

Još jedna uočena taktika vezana je za internet prevare (scamove). Na Facebooku su česte bizarne reklame u kojima se lažno tvrdi da su određeni aktivisti ili političari preminuli, a linkovi iz tih objava vode do sajtova za trgovinu kriptovalutama.

Takođe, kreiraju se lažni Facebook nalozi koji zloupotrebljavaju brendove poznatih prodavnica i lanaca, nudeći „nagradne igre“ koje zapravo služe za krađu podataka korisnika – čim korisnik klikne na link, preusmjerava se na sajt koji prikuplja lične informacije.

Prijetnje i pritisci umjerene ka fakt-čekerima

Fakt-čeker u Crnoj Gori bili su izloženi prijetnjama i uvredama od strane pojedinaca, kao i pritiscima na cijeli NVO sektor, koji su često meta političkih struktura.

Tokom 2024. godine, dio crnogorske vlasti pokušao je da uvede Zakon o stranim agentima, po uzoru na Rusiju i Gruziju. Taj zakon bi sve NVO koje se finansiraju iz inostranstva – uključujući one koje se bave provjerom činjenica i istraživačkim novinarstvom – označio kao “strane agente”.

Prorežimski mediji snažno su podržali ovu ideju. Crna Gora je i dalje neprijateljsko okruženje za novinare, što pokazuje slučaj kada su vlasnik skijališta i njegovo obezbjeđenje pretukli novinarku Pobjede Anu Raičković i njenog sina.

Nacionalističke podjele često generišu kampanje dezinformacija i klevete. To je bilo posebno vidljivo nakon usvajanja Rezolucije UN-a o genocidu u Srebrenici, kada je crnogorska vladajuća većina odgovorila usvajanjem Rezolucije o genocidu u Jasenovcu.

9—

Napadi na fakt-čekere

Mediji čiji se sadržaj označava kao dezinformacija često napadaju fakt-čekere, nazivajući ih „plaćenicima“ i dijelom šireg anti-NVO narativa.

Predlog Zakona o stranim agentima, po uzoru na Gruziju, viđen je kao pokušaj da se utiša sektor koji kritikuje vlast i medije.

Kampanju za ovaj zakon najviše su podržali provučićevi mediji IN4S i Borba, koji su javnost dezinformisali tvrdnjom da je zakon zasnovan na američkom FARA zakonu.

Tokom te kampanje, potpredsjednik Vlade Milun Zogović nazvao je NVO aktiviste „zečevima“, što je u kontekstu u kojem je izgovoreno značilo „štetočine“.

Aktivisti, uključujući provjeravače činjenica, često su etiketirani kao „plaćenici“ i „špijuni“.

Događaji koji su podstakli širenje dezinformacija

Američki izbori

Predsjednički izbori u SAD-u značajno su uticali na informacijski prostor u Crnoj Gori.

10—

Lažni narativi usmjereni na diskreditaciju Kamale Harris bili su slični onima koji su se pojavljivali i dok je bila potpredsjednica u administraciji Joea Bidena.

Povezivana je sa poznatom teorijom zavjere o Džefriju Epstajnu, a teoretičari zavjere tvrdili su da podržava smanjenje svjetske populacije.

Njena izjava o smanjenju „pollution“ (zagađenja) pogrešno je predstavljena kao izjava o smanjenju „population“ (stanovništva).

Širile su se i tvrdnje da poziva mlade da ne rađaju djecu zbog klimatskih promjena, da podržava legalizaciju heroina i kokaina (iako je riječ o dekriminalizaciji), da je dala „recept“ za pečenje beba, da se povlači iz predsjedničke trke, pa čak i da u kampanji koristi nacistički slogan.

Ruska agresija na Ukrajinu

Ruska agresija na Ukrajinu i dalje je jedan od glavnih generatora dezinformacija.

Najčešća meta bio je predsjednik Volodimir Zelenski, uz lažne tvrdnje o njegovom bogatstvu i trošenju novca.

Optuživan je da je kupio Stingovu vinariju, najveći kazino na Kipru, rezidenciju kralja Čarlsa i dva luksuzna jahte, dok je njegova supruga Olena lažno optužena da je kupovala skupocjeni nakit. Ovaj narativ imao je za cilj da prikaže da predsjednik Ukrajine živi raskošan život uprkos ratu.

Olimpijske igre

11—

Spektakularne Olimpijske igre u Parizu izazvale su ogroman talas dezinformacija na društvenim mrežama u Crnoj Gori i regionu.

Otvaranje Igara opisano je kao „satanističko“ i „transhumanističko“, a širile su se tvrdnje o navodnom učešću trans osoba.

Plivačica Lia Thomas bila je meta lažiranih fotografija, dok su tvrdnje da se takmiči protiv žena postale viralne.

Najistaknutiji slučaj bio je onaj alžirske bokserke Imane Khelif, za koju su tvrdili da je muškarac zbog njene dominacije u ringu.

Regionalni nacionalizam takođe je bio uključen – fotografije crnogorskih vaterpolista fotošopirane su sa srpskom zastavom u pozadini, a lažna izjava Žaka Širaka („da srpska djeca više nikad neće imati osmijeh“) dijelila se nakon što je Novak Đoković osvojio medalju.

COVID-19 i vakcina

Teorije zavjere o COVID-19 i vakcinama i dalje su prisutne četiri godine nakon početka pandemije.

One su i dalje povezane sa Bilom Gejtsom, a i dalje se tvrdi da su vakcine izazvale smrt miliona ljudi.

Često se meta lažnih vijesti nalazi i u MMR vakcini, što je povezano sa niskom stopom vakcinacije u Crnoj Gori.

Rezolucija o genocidu u Srebrenici

12—

Rezolucija UN-a o genocidu u Srebrenici izazvala je novi talas nacionalistički motivisanih dezinformacija i poricanja genocida.

Generalni sekretar NATO-a bio je meta lažnih tvrdnji da je „nazvao genocid u Srebrenici lažnim“, dok su proruski mediji negirali genocid i širili narativ da UN i svi koji podržavaju rezoluciju optužuju sve Srbe za genocid.

Ovaj narativ često je ponavljan u medijima, uz napade na domaće političare, poput predsjednika Jakova Milatovića, koji su lažno optuženi da su „označili Srbe kao genocidne“.

Događaji u borbi protiv dezinformacija

Tokom 2024. godine, Centar za demokratsku tranziciju (CDT) organizovao je veliku antidezinformacionu konferenciju, na kojoj su govorili istaknuti regionalni provjeravači činjenica, novinari, ministri, političari, pravnici i drugi stručnjaci.

CDT je takođe realizovao više podkasta posvećenih dezinformacijama, u kojima su učestvovali predstavnici institucija i ugledni pravnici.

Provjeravači činjenica sa portala Raskrinkavanje.me učestvovali su na POINT konferenciji u Sarajevu, kao i na globalnom skupu Global Fact.

Digitalni forenzički centar (DFC) takođe je organizovao veliku konferenciju o dezinformacijama, na kojoj su govorili važni regionalni eksperti.

13—

Pregled zakonodavstva

Tokom 2024. godine Crna Gora je usvojila novi set zakona kako bi ispunila uslove za Izvještaj o privremenim mjerilima (IBAR), ali ti zakoni su i dalje površni kada je riječ o suštinskim problemima i još uvijek nijesu u potpunosti usklađeni sa EU regulativama.

DSA (Digital Services Act) i DPA (Digital Protection Act) još uvijek se ne primjenjuju u Crnoj Gori, dok zakoni o medijima samo površno dotiču transparentnost vlasništva.

Dezinformacije se i dalje ne pominju u postojećem zakonodavstvu, a potreban je strateški pristup ovoj oblasti, uz jačanje institucionalne infrastrukture, koja trenutno nedostaje.

